

اثر بخشی توسعه خوشه‌های صنعتی خرمای کشور

مقداد تکلوژاده

خوشه مجموعه‌ای از شرکت‌هاست که در ناحیه یا حوزه جغرافیایی تمرکز یافته و با فرصت‌ها و چالش‌های مشترکی مواجه‌اند. این شرکت‌ها مجموعه‌ای از محصولات مرتبط و مکمل را تولید می‌کنند و می‌فروشند. چنین تمرکزی باعث ایجاد کسب و کارهای مرتبط می‌شود و به پیدایش نهادها و خدمات تخصصی در زمینه‌های فنی، مدیریتی و مالی منجر می‌شود. که آگاهی لازم پیرامون این موضوع شکل نگرفته است. این در حالی است که اجرا و پیاده‌سازی موفقیت

آمیز برنامه‌های توسعه‌ای رویکرد خوشه‌ای تا حد بسیار زیادی مستلزم شناخت و آگاهی ذی‌نفعان مختلف جامعه و باور آن‌ها به این مقوله است. توجیه پذیر بودن اجرای یک پروژه، خصوصاً یک پروژه توسعه‌ای با توجه به اینکه منابع قابل توجه مالی، انسانی و زمانی را در بر می‌گیرد، و شرط اساسی موفقیت آن پروژه به‌شمار می‌رود. به طور بدیهی اگر اجرای یک پروژه از دیدگاههای مختلف اقتصادی، اجتماعی و زیست محیطی قابل توجیه نبوده و به لحاظ تکنولوژیک امکان پذیر نباشد نه تنها هدف توسعه‌ای حاصل نمی‌شود بلکه در اثر انحراف ایجاد شده راه برای افول و آسیب پذیری بیشتر کسب و کار فراهم می‌شود و در عین حال منابع نیز به هدر خواهد رفت. در این تحقیق به دنبال بررسی روش امکان‌سنجی و هزینه‌های بخشی توسعه خوشه‌های صنعتی خرمای کشور می‌باشیم. نتایج حاصل از این تحقیق نشان داد که توسعه خوشه‌های صنعتی خرمای کشور با رعایت اصول تعریف خوشه می‌تواند تأثیرات مثبت زیادی در حوزه‌های اقتصادی، تولیدی، اجتماعی و زیست محیطی داشته باشد.

با وجود اینکه چندین دهه از مطرح شدن موضوع خوشه‌های صنعتی در ادبیات توسعه می‌گذرد و تجارب متعددی نیز به لحاظ اجرایی در کشورهای مختلف در حال توسعه و توسعه یافته در این حوزه حاصل شده است، اما متأسفانه ادبیات و فرهنگ توسعه خوشه‌ای به دلایل مختلف در بسیاری از کشورها آن‌گونه که باید نهادینه نشده است و آگاهی لازم در این جوامع پیرامون این موضوع شکل نگرفته است. این در حالی است که اجرا و پیاده‌سازی موفقیت آمیز برنامه‌های توسعه‌ای ذیل رویکرد خوشه‌ای تا حد بسیار زیادی مستلزم شناخت و آگاهی ذی‌نفعان مختلف جامعه و باور آن‌ها به این مقوله می‌باشد. این امر بیشتر از آن حیث موضوعیت می‌یابد که این رویکرد توسعه‌ای یک رویکرد مشارکتی است که برای انجام آن لزوماً باید افراد، گروه‌ها و نهادهای مختلف به‌انحای مختلف و در موثرترین حالت مشارکت داشته باشند. متمرکز شدن یا خوشه شدن، مزیتی را برای بنگاه‌های درون خوشه بیشتر از رقابتی که جدا از هم فعالیت می‌کنند، ایجاد می‌نماید که آن دست‌یابی به عرضه‌کنندگان بیشتر، خدمات مورد نظر سفارشی، مجموعه‌ای از نیروهای کاری مجرب و متخصص و نیز انتقال اجتناب‌ناپذیر دانش را در جایی که افراد براساس قصد و هدفی همدیگر را ملاقات کرده و در مورد کسب و کار صحبت و گفتگو می‌نمایند، فراهم می‌سازد. در میان کلیه مزایای عنوان شده برای خوشه، هیچ کدام به اندازه «دستیابی به نوآوری، دانش و فنون» از اهمیت برخوردار نمی‌باشند (اشمیتز؛ ندوی و همکاران ۱۳۸۱).

پشتوانه نظری پدیده ایجاد خوشه یا تجمع را اولین بار آلفرد مارشال در نظریه صرفه‌های اقتصادی ناشی از تجمع بیان کرد. در چارچوب این نظریه شرکت‌های کوچک در عین حال که رقابتی طبیعی همدیگرند، اعضای داخل یک شبکه مستقل هستند. آثار ناشی از تجمع آنقدر می‌تواند محسوس باشد که مزایای رقابت صرفاً در چارچوب این تجمع می‌تواند معنا پیدا کند (Marshall). مفهوم خوشه‌های صنعتی به علت تازه بودن و عدم استحکام کافی در نظریه پردازی هنوز دارای ابهاماتی در تعریف و کاربرد است. هر چند ایده خوشه صنعتی توسط پورتر در ۱۹۹۰ (Porter, ۱۹۹۰) شروع شد ولی پس از آن تعاریف متعددی از یک خوشه صنعتی ارائه گردید. خوشه‌های صنعتی عموماً به عنوان گروهی از بنگاه‌های تجاری و سازمان‌های غیرتجاری تعریف می‌شوند، و عنصر کلیدی برای اعضای

گروه، رقابتی عمل کردن آن‌هاست، آن‌چه این خوشه‌ها را به یکدیگر مرتبط می‌سازد، روابط متقابل بنگاه‌های عضو در آن‌ها به‌عنوان خریدار و عرضه‌کننده نیازهای یکدیگر، استفاده از تکنولوژی‌های مشترک، خریداران مشترک، کانال‌های توزیع مشترک، مشاوره و ذخیره نیروی کار همگانی است. شرکت‌های رقابتی، خوشه‌های رقابتی را ایجاد می‌نمایند و جاذبه‌های اقتصادی در نهایت خوشه‌ها را به یکدیگر نزدیک خواهد نمود (Enright, ۱۹۹۶). براساس بررسی به عمل آمده در خصوص چگونگی ایجاد خوشه‌ها در کشورهای مختلف و برای صنایع گوناگون اگرچه مشترکاتی در این رابطه وجود دارد، اما علیرغم تمامی مشابهت‌ها یک الگوی خاص، عمومی و مشترک برای تأسیس خوشه که جهان شمول بوده و در تمامی کشورهای دنیا قابلیت پیاده‌سازی داشته باشد، وجود ندارد. به عبارت دیگر، هر منطقه براساس خصوصیات و پتانسیل‌های خود و با توجه به ویژگی‌های صنعت موردنظر می‌بایست برنامه خاص خود را برای ایجاد و توسعه خوشه‌ها به اجرا درآورد.

هدف از مطالعه حاضر پاسخ به این سوال است که آیا اساساً تعریف و اجرای یک پروژه توسعه خوشه امکان پذیر است و می‌تواند منجر به نتایج مثبت توسعه‌ای شود یا خیر؟ همچنین به دنبال و مبتنی بر تحلیل انجام یافته مشخص می‌کنیم که باید از چه مدلی برای توسعه مجموعه‌ها استفاده شود تا بیشترین کارایی و اثر بخشی حاصل شود.

امکان‌سنجی و تحلیل اثر بخشی توسعه خوشه صنعتی خرمای کشور؛ * از نظر اقتصادی:

به عنوان یک نکته مهم آغازین باید گفت که روش‌های امکان‌سنجی و شیوه بررسی توجیه پذیری اجرای یک پروژه توسعه‌ای (اعم از مجموعه صنعتی، خوشه صنعتی و ...) از جهات متعددی با بررسی توجیه پذیری اجرای یک پروژه عمرانی و فیزیکی (تأسیس واحد تولیدی و ...) متفاوت می‌باشد. در بررسی توجیه پذیری اجرای یک پروژه توسعه خوشه‌ای به سختی می‌توان از شیوه‌های متعارف امکان‌سنجی چون «بررسی ارزش خالص فعلی پروژه»، «بررسی نرخ بازدهی داخلی پروژه»، «تجزیه و تحلیل نقطه سر به سر» و غیره استفاده نمود. در واقع این روش‌ها نیازمند پیش‌بینی دقیق تر عواید و مخارج اجرای طرح است که طبعاً برای یک پروژه عمرانی می‌توان با درصدی از اطمینان برآوردی از آن‌ها داشت. اما برای اجرای پروژه توسعه خوشه‌ای برای یک تجمع یا خوشه صنعتی با مجموعه‌ای از واحدهای فعال مواجهیم که دست‌یابی به داده‌ها و اطلاعات آن‌ها کار بسیار دشواری است و لذا چنین محدودیتی امکان‌پذیری اجرای این روش‌ها را بسیار پایین می‌آورد. علاوه بر این از داده‌های مربوط به واحدهای فعال در یک مجموعه صنعتی به لحاظ زمانی، مکانی و اندازه‌ای همگن و یکسان نبوده و در اغلب موارد تمامی این واحدها قابل احصال نیستند و این امر نیز محدودیت دیگری را بر مطالعه تحمیل می‌نماید.

از این‌رو هم معیارهای و شاخص‌های ارزیابی متفاوت می‌شوند و هم بخش قابل ملاحظه‌ای از نتیجه‌گیری‌ها مبتنی بر استنتاج کیفی خواهد بود و نه لزوماً کمی. از مهم‌ترین شاخص‌هایی که می‌توان با استفاده از آن‌ها اثر بخشی اقتصادی اجرای یک پروژه توسعه را برای یک مجموعه و یا خوشه صنعتی بررسی نمود، می‌توان به مواردی چون تغییرات ایجاد شده در میزان تولید و ظرفیت تولیدی مجموعه صنعتی و تغییرات ایجاد شده در ارزش فروش و صادرات مجموعه صنعتی اشاره داشت.

بر اساس تجارب حاصله از اجرای پروژه‌های توسعه‌ای برای خوشه‌ها و مجموعه‌های صنعتی برای اجرای کامل یک پروژه توسعه‌ای در حدود ۱۰ میلیارد ریال هزینه خواهد شد. به عبارت دیگر مخارج لازم برای اجرای چنین پروژه‌ای معادل یک میلیارد تومان خواهد بود که باید از منابع استانی و توسط سازمان‌های مختلف توسعه‌ای تأمین گردد.

با توجه به اینکه در راستای اجرای پروژه‌های توسعه خوشه‌ای سطح رقابت پذیری واحدها افزایش خواهد یافت، حتی اگر در بدبینانه‌ترین حالت سهم این واحدها از صادرات ثابت بماند